

Televizyonda tek kişilik güldürü sunan birinin programında dinlemiştim o kısa öyküyü. Bellek yanıltır. Ancak doğru olması da gerekmiyor; düşünülmesi yeterli. Gelgide bağlı olarak gece genişleyen okyanus sabah çekilince, sabahları uzun sahil boyunca deniz yıldızları güneş altında kıyıda kurumaya kalırlarmış. Sabahları okyanusun o kıyısına giden Amerikalı filozof karadan bir bir topladığı deniz yıldızlarını okyanusa atmış. Bir gün meraklanan biri gelip sormuş: “Binlercesi kıyıda kurumaya kalırken, denize atılan bir ikisi önemli mi?” Amerikalı filozof karadan bir deniz yıldızı alıp eline, okyanusa atmış ve attığı deniz yıldızını kastederek “onun için çok önemli,” demiş.

İnsan, bilerseniz, düşünmeden neleri düşünüyor. Diyelim ki, biri bu öyküyü duyduğunda içinden “vauv, gerçekten de,” düşüncesi geçti. Biraz düşününce, Amerikalının yaptığında bir anlam yok. Önem özbilinci ve ussal istemeyi gerektirir. Yani deniz yıldızı, önem verebilmesi için, kendini bilmeli, yani “ben” diye düşünebilmeli [*özbilinç*] ve birşeyleri kendisi için istenilir bulabilmeli [*isteme/istenç*] ve bu isteme “ben” ile düşünülenle tutarlı biçimde bağıntılı [*ussal*] olmalıdır. Deniz yıldızıyla, bedeniyle, davranışlarıyla ilgili gözlemlerimizden özbilinç, us ya da istenç hiçbir biçimde çıkarsanamamakta; hatta belirtileri bile bulunamamaktadır. Demek ki, deniz yıldızının bedeninden bağımsız, davranışlarına pek yansımayan, gözlemlenemez özbilinci, usu ve istenci olmalıdır. Ancak bedenden bağımsız ise, beden canlılığını koruduğu sürece gerçekleşeceğini ve bedenle birlikte yok olacağını düşünmek için hiç bir nedenimiz yoktur; örneğin, Amerikalı filozof deniz yıldızını okyanusa atma yoluyla canlılığını sürdürmesini sağlayarak deniz yıldızının ızdırabını azaltacağı yerde, belki de, onu ızdıraba salıyordur. Hani anlatsa meselidir deriz, adam fiilen yapıyormuş; ne denir ki böylesine?

Bilmediğimizin ve bilemeyeceğimizin aleni olduğu şeyleri bir yana bırakıp, biliyormuşuz gibi olduğumuza bakarsak, kendimizi deniz yıldızının yerine koyabiliriz. Hatta, önce Amerikalıyı, filozofu, deniz yıldızını bir yana attırıp, aynı yere çıkmak üzere, başkaca başlayabiliriz:

Dile gelemeyen istek olamaz. İstemeyle yönelinen dile gelen istektir. İnsanın yaşadığı, isteği olarak dile getirilmiş olana uyuyorsa, hoşuna gitsin gitmesin, istediği olmuştur. Arzulama

istemeye benzemez. İnsan ancak arzulaması bittiğinde arzuladığına kavuşmuş olur; tersi durumda arzulama hâlâ sürmektedir. Arzulamayla yönelinen, ne denirse densin, arzulamanın bitmesidir. İstek usladır, arzu gerçektir. İsteğin gerçekliği yoktur; ancak toplumsal olarak isteğe hakikat kazandırılabilir ve isteğe değin olabilecek tek gerçeklik isteğin toplumsal olarak kazandırılmış hakikiliği olabilir. Gerçeklik gerektiğinde »» arzulamayla, ussallık gerektiğinde »» istemeye özdeşleştirerek, arzulamanın gerçekliği ile istemenin ussalmışçalaştırılmış ussallığının imkansız olan sözde birliği olarak istence kullanılabilir ve önem böyle bir istence dayananır.

Yıl 2003, zaman gece yarısını geçmiş ve İstanbulda bir sokakta yolun iki yanına arabalar ard arda park etmiş. Göz alabildiğine uzuyor bu araba dizisi, yan sokaklara bakıldığında manzara aynı. Bir helikopter olsa, yükselirse, bir ağ gibi örülmüş sokakların hepsinde aynı manzara. Daha da yükselirse... Ya füze bulunup, uzaya çıkıp, yörüngeye oturulsa... Sabah olunca bunca araba hareket edip, genellikle yarım saat ile birbuçuk saat arası bir sürede kat edilen bir yoldan sonra içindekini evinden işine ulaştırmış olur. Bu zamanlar trafikte bir yoğunlaşma olur. Sokaklarda boşalan yol kenarlarına kiminde geceden daha seyrek, kiminde daha yoğun olmak üzere yeni arabalar park eder. Akşam üzeri tersi yönde bir hareketlilik gözlenir. Hafta sonları bu ritim biraz değişir. Hergün işe gidip gelmek için bir arabayı ortalama birbuçuk kişi kullansa ve bir otobüse, rahat rahat, otuz kişi sığsa; yirmi araba yerine ortalamada bir otobüs yeterli olur. Otobüsün külfeti arabanın iki katı olsa, külfet onda birine düşer; yani, trafiğin yoğunluğu onda birine düşer, kurşunlu/kurşunsuz yağlar onda biri kadar yakılır, vs. Nedir önemi bu kent be kent, sokaklar caddeler boyunca uzanmış ya da otoparklarda dizilmiş araba silsilelerindeki arabanın?

Şu halihazırda üzerinde yaşayanların “dünya” dedikleri gezegen ortadan kalksa ve yerine aynı biçim, hacim ve kütlede başka bir tane konsa, güneş sistemi değişir mi? Bildiğimiz kadarıyla değişmez. Bu gezegenin üzerindeki önem nedir? Ya da bir uzay gemisinde uzayın derinliklerine doğru sürüklenseler, otuz kişilik bir sınıf, hocasıyla birlikte -artık hafta, gün ve saat nasıl olacaksa- “hafta”nın belli bir “günü” belli bir “saat”te bir araya gelip, “hangi bölgenin iklimi nasıldır? nerelerde neler yetişir?” sorularıyla uğraşırlar mıydı;

gençler hangi arabanın ne kadar hız yaptığını tartışıyorlardı mıydı?

İnsanın bir “ben”i, bir “herkes”i, bir “tüm dünya”sı vardır. Yakın zamanda başından geçmiş bir olayı düşünüp, ilk kez anlatan biri anlatmadan önce başından geçmiş olan olayı sözcüklere dökmemiştir. O olayı düşünürken sözcüklerle düşünmez. Düşünür, anımsar ancak bunlar sözcüklerle ifade edilmiş şeyler değildir. Bu sözsüz düşünceler görüntüler, sesler ile olabileceği gibi, bunları içermeyen de yapılabilir. İnsan “ben”, “herkes” ya da “tüm dünya” derken de aynı durumdadır. Bunları tanımlayabilir; ancak bunların dile getirilmesi hep eksik kalacaktır. Örneğin, “ben” ile ilgili hangi önermelerin benimsenebilir olduğunu “ben”in insanın kendi kendinin tanımı ya da betimi olarak dile gelişi değil, insanın “ben”i sözsüz düşünceleri belirler. “Herkes” ve “tüm dünya” da aynı durumdadır.

Milyonlarca arabadan bir tanesi bir anda yok olsa ne olur? Tüm dünya değişir mi? Herkeste bir değişiklik olur mu? Bir araba önemli mi?

Bir adam önce karısı ve iki çocuğunu öldürmüş, sonra intihar etmiş. Gazetede çılgınlık olarak niteleniyor, ancak... Çılgınlık mıdır ya da dünyanın başa yıkılması mıdır? Evlenirken neler umulmuştur? Ya çocuklar doğduğunda? İçinde herkesin bulunduğu bir dünya kurulmamış mıdır? Sonraları ne olduysa, “tüm dünya”nın, “herkes”in ve “ben”in önemi yitmiştir; önemin hakikiliği ortadan kalmıştır. En sonunda, Son bir önem atfedilip, bir eylemin, son eylemin nesnesi olmaya layık görülmüştür: “tüm dünya” yıkılmış, “herkes” ortadan kaldırılmış ve “ben” yok edilmiştir. Gazetenin kıyıda duran Amerikalı filozof edasıyla olayı “çılgınlık, cinnet” diye yorumlaması, paradoksal biçimde (yani olaya müdahil olarak), yıkılmış olan “tüm dünya”nın ayakta durduğunu, ortadan kaldırılmış olan “herkes”in varlığını sürdürdüğünü gösterme ve yok edilmiş “ben”e çılgınlığı dolayısıyla kendisinin kavrayamayacağı bir benlik kazandırma girişimi değil midir? Lâkin, gazete ne yazarsa yazsın, adam son eyleminde başarılı olmamış mıdır?

“Ben”, “herkes” ve “tüm dünya”da garip olan, gözlemlenememelerine, yaşanamamalarına karşın insanın bunları biliyormuş gibi olmasıdır. Her üçü de çokluğun tekleşmesidir. Bırakın

daha ayrıntıya gitmeyi, kim kalp kaslarının nasıl kasılıp gevşediğini, beyinde neler olduğunu görebilmiş, hissedebilmiş ya da yaşayabilmiştir. Altımilyarın üzerinde insanın yaşadığı tahmin ediliyor. Her biriyle tanışması beş dakika sürse, yalnızca tanışma için, başka birşey yapmadan, elliyedibin yıldan fazla zamana gerek var. Ya dünyayı metrekare metrekare taramaya kalksa -yalnızca taramaya kalksa- insana kaç ömür gerekir?

Milyonlarca arabadan bir tanesinin bir markası vardır. Dikiz aynasında birşeyler asılıdır. Kendine has bir kokusu vardır. Eskilerde araba taşıma aracıydı. Sokakta bir iki kişinin bulunurdu. Biri lüks araba olurdu. Biri kırık dökükten toparlanmış, iyi bakılan. Darda kaldı mı sokakta oturanlar, kırık dökükten toparlanmışın sahibine gider; o da onlara yardımcı olurdu. Çok çok dara düşüldüğünde lüks olanın da elbette yardıma geleceği düşünülürdü. Şimdi öyle mi? Biri hastalansa, arabası çalışmasa, “benim ne suçum var; onca araba dururken beni mi buldun?” diye, en azından, düşünür yardım istenen. Neye yarar bu arabalar? Bir markası vardır. Dikiz aynasında birşeyler asılıdır. Kendine has bir kokusu vardır. Resmi evrakta sahibi gözüken yandaki apartmanda, 90 m²lik, iki oda bir salon bir dairede oturmaktadır. Evde iki çocuk, anne ve baba kalmaktadır. Bu daireyle birlikte araba, içinde istediklerini yapılabilecekleri dünyanın sahip oldukları kısmıdır. Tüm dünyanın çekirdeğidir; hatta biraz abartırsak tüm dünyadır. Araba gitse, dünya altüst olur, tüm konumlar, onunla birlikte herkes ve giderek “ben” ile dile gelen altüst olur.

“Ben”, “herkes” ve “tüm dünya” insanın, insanlığın ve doğanın ussal yansımaları değildir. Onlar insandan insana, yerden yere, zamandan zamana, toplumdaki topluma değiştiği gibi; aynı anda, aynı zamanda, aynı toplumda ve aynı insanda kendi kendinden farklı ussal tasarımlar olmayan, olamayacak olan çelişik biçimlerde ifade edilebilecek sözsüz düşüncelerdir. İnsana, insanlığa ve doğaya atıfta bulduklarını ileri sürmek yanıltmaca, ussal olduklarını ileri sürmek ise kandırmaca olacaktır. Önem bu yanıltmaca ve kandırmacayla “ben”in, “herkes”in ve “tüm dünya”nın ilişkilendirilmesidir. Aynı öyküden, kelimesi kelimesine izlenerek, ne kadar çok, birbirinden farklı film çekilebilir. Yaşamın öyküsü, dille sınırlanmış ve yönlendirilmiştir: Olsa olsa yaşamın öyküsüdür, yaşamın yerine geçemez, yaşam gibi olamaz. Ya insan kimliği olabilir mi?

Deniz yıldızı insan olsaydı, Amerikan filozofu (tanrılığa ya da yarı-tanrılığa hevesiyle bulaştığı şirki görmezden gelsek bile) gerçek-dışı önemi yaratma eylemiyle ne gerçekleştiriyor olurdu? İnsan ve yaptığı kimlik ve yaşam öyküsüyle önem kazanabilir. “Ben”in, “herkes”in ve “tüm dünya”nın öneminin zihni kaplamasıyla, milyonlarca insan önemsizleşir ve her biri tek tek, “ben”in, “herkes”in ve “tüm dünya”nın gerçek-dışı öneminden başka dayanağı olmadan savaşlarda, mücadelelerde ölür, öldürür, tahrip eder, acı çeker, acı verir. Kimliği olarak insanın, öyküsü olarak yaşamın önemsizliğinin enlenileştiği yer ve zamanda önemin önemsiz olduğu¹ ortaya çıkamamıştır. Bu ortaya çıkmayış değerlidir.

Türkali Mah. Beşiktaş

Notlar

1. Yaşam ne önemlidir, ne de önemsiz. Şu ya da bu biçimde yaşamla ilgiliyse önem önemsizdir. Önemin toplumsal olarak kazandırılmış hakikiliğini gerçeklik mertebesine çıkarmaktansa, yaşamın gerçek, önemin gerçek-dışı olduğunu farkedemez miyiz? “Ne yapmalıyız, yaşamı mı bırakmalıyız, önemi mi?” diye düşünülebilir. İnsan düşünürken düşünmeden neler düşünür? Böyle bir seçim gerçekliği bulunmakta mı?